

C 23904

9
A MAGYAR KIRÁLYI ERZSÉBET TUDOMÁNYEGYETEM
1930/31. TANÉVI IRATAIBÓL.

II. FÜZET.

EX ACTIS UNIVERSITATIS SCIENTIARUM REGIAE
HUNGARICAE ELISABETHINAE
ANNI MCMXXX—XXXI.

FASCICULUS II.

DICSÓULT ERZSÉBET KIRÁLYNÉ EMLÉKÉRE
1930. NOVEMBER 19.-ÉN TARTOTT

ÜNNEPÉLYES EGYETEMI KÖZGYÜLÉS.

CONVENTUS GENERALIS SOLENNIS IN MEMORIAM
DIVAE OLIM ELISABETH REGINAE
DIE XIX. NOVEMBRIS ANNI MCMXXX. CELEBRATUS.

MCMXXXI.

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T.

Tartalomjegyzék.

	Oldal
Dr. Bozóky Géza Rector Magnificus megnyitó beszéde: Megemlé- kezés Erzsébet királynéről	5
Dr. Albrich Konrád egyetemi nyilvános rendes tanár székfoglaló értekezése: „A szem gümőkórja“	15

DR. BOZÓKY GÉZA

RECTOR MAGNIFICUS

ELNÖKI MEGNYÍTÓ BESZÉDE.

MEGEMLÉKEZÉS ERZSÉBET KIRÁLYNÉRÓL

Tisztelt Közgyűlés!

Egyetemünk elnevezését néhai I. Ferenc József királyunk hitvesétől, Erzsébet királynétól vette s erre való tekintettel névünnepén évről-évre kegyelettel áldozunk a megboldogult királyasszony áldott emlékének.

Amikor a közoktatásügyi kormány az uralkodó engedélyét kérte ahhoz, hogy az 1914-ben felállított pozsonyi új magyar királyi tudományegyetem Erzsébet királyné nevét viselhesse, az a gondolat lebegett szeme előtt, hogy a magyar nemzet életében kiváló szerepet játszott uralkodói pár emlékét külön-külön örökítse meg két olyan magas fokú kulturális intézmény, mint aminők a kolozsvári és a pozsonyi tudományegyetemek.

A Gondviselés kifürkészhetetlen rendelkezéséből ezek az egyetemek jelenleg első székhelyeiktől elszakítva más városokban működnek, de a magyar nemzet hagyományos hűségénél fogva ennek ellenére továbbra is mindketten megtartották eredeti elnevezéseiket. Az erre vonatkozó rendelkezést az országgyűlés nemcsak azzal a cézzal tette, hogy a két főiskola időtlen-időig hirdesse az ország tiszteletét és háláját a fenkölt királyi pár iránt, hanem annak megakadályozása végett is, hogy a szegedi és pécsi egyetemek mai székhelyeiken valamikor új alapítású főiskoláknak legyenek tekinthetők, mert a magyar népnek az az óhaja, hogy láthatatlan kapcsok fűzzék ezentúl is mindkettőt a történeti Nagy-Magyarország szent földjéhez, Erdélyhez és a Felvidékhez, illetve ahhoz az ezeréves magyar területhez, melyen működésüket megkezdték és ahol azt a nemzet törhetetlen reménye szerint egykor újból folytatni is fogják.

Tisztelt közgyűlés! Erzsébet királynénk legendás alakját a magyar nemzet régen szívébe zárta, s fenkölt személyét a jószág és a kiengesztelő önzetlen szeretet példaképének tekinti,

Az a tragikus sors, mely egész életét a fájdalmak és a megpróbáltatások sűrű szálaival vonta be, a magyarság hódolatát és tiszteletét csak fokozta és növelte személye iránt, mert a reszvét könnyfátyolán keresztül Erzsébet királynéban saját örök emberi sorsának osztályrészesét látta, kinek megrázó epizódokkal telt élete a földi dicsőség mulandóságára és annak csekély értékére is figyelmeztette.

Erzsébet királyné ilyképen a maga példájával a nemzetből azt a transcendentális erőt is kiváltotta, melyet a nagy tragikumok és mély fájdalmak átérzése kelt az emberben, hogy azután tűzoszlopként világító eszmék által az örökkévaló igazságnak útjára igazítva, magasabb rendű hivatásának és életcéljának tudatára ébressze. Ebben az értelemben találó egyik kiváló államférfiünknek az a megjegyzése, hogy soha nemzetnek nagyobb kincset nem adott az Isteni Gondviselés, mint nekünk Erzsébetet, mert életében melegszívű védő mentora volt a magyarságnak, vértanu halála után pedig a nemzet olyannak tekintti őt, mint, aki kínokkal és gyötrelmekkel teljes életével és tragikus elmúlásával engesztelő áldozat az Isten igazság serpenyőjében.

A Gondviselés örök terveiben mindenki számára kijelöli azt a feladatot, melyet életében betölteni hivatott. Erzsébet királyné részére ez a szerep egy reá nézve idegen nemzet nagy aspirációinak felismerésében és azok kivívása érdekében odaadó és megértő közbenjárásban állott. Hogy a megvalósítás útja tövisekkel volt teleszórva és szenvedései középett kellett milliók számára a boldogság útját kitaposni, az Erzsébet királyné tragikuma, mely érdemeit annál tündöklőbben emeli ki, mert a közért dolgozni akkor is, ha a szív majdnem megszakad, a lélek nagyságának cáfolhatatlan bizonyítéka.

Erzsébet királyné 1857-ben lépett először magyar földre, midőn királyi férjét országos útjában mindenüvé elkísérte. Ekkor nyílt alkalma megfigyelni az abszolutizmus alatt nyögő nép néma fájdalmát és ráeszmélni nagy elhivatottságára: összehozni az eszményi célokra törekvő, de rossz tanácsadókkal környezett uralkodót és az ősi jogai sérthetlenségének tudatában élő magyar népet, melynek királya iránti hűsége közmondásos volt. Erzsébet ezt a szerepet bámu-

latos odaadással töltötte be s a nemzet azonnal felismerve törekvései önzetlenségét, örömmel sietett segítségére. Kezdetben ez a közbenjárás a 48-as szabadságharc börtönökben sínylődő hősei sorsának könnyítésében, később azonban a nemzet és a király közti kibékülés útjainak egyengetésében, annak elérése után pedig azoknak a jóléti és kultúrintézményeknek felsegítésében és támogatásában állott, amelyek az árvák és szegények könnyeinek letörlését, vagy az ország gazdaságának és művelődésének előmozdítását voltak hivatva megvalósítani.

Hogy Erzsébet királyné a magyarság irányában rokonszenvet érez és megérti fájdalmait, annak hire már az abszolutizmus legsötétebb napjaiban, amikor a haza sorsa felett érzett részvétnek nyilvánosságra hozatala is vétség számba ment, bejárta az országot azzal a sok reménységre bátorító másik hírrel együtt, hogy az első fényes könnyecseppek annak a feliratnak visszautasításakor hullottak ki a császárné szemeiből, melyet a magyar konzervatív főurak és egyháznagyok a császárhoz Magyarország érdekében terjesztettek fel. Ettől kezdve a királyné a legenda szerint mindig könnyezett valahányszor a nemzet felett vihar felhőket látott tornyosulni. Ismeretesek azok a szavak, melyeket a kiegyezés előtt intézett Andrássy Gyula grófhhoz s amelyek legjobban mutatják a nemzettel való együttérzését: „Ha a császár dolgai rosszul mennek Olaszországban, az fáj nekem, de ha Magyarországon van baj, az megöl.“ Hogy a királynénak a kiegyezés létrejövetele körül minő szerepe volt, csak azokból az eseményekből lehet következtetni, melyek a nemzet és a király közti kibékülést megelőzték. Mikor 1865-ben I. Ferenc József-et a főváros a közelgő kibékülés reményében örömrivalgással fogadta, a császár annak tudatában, hogy ezzel nevének fog legnagyobb örömet szerezni, a fényes fogadás hírért sürgönyileg közölte vele és gyöngéd figyelemből Erdélynek Magyarországgal való egyesülését 1865-ben kimondani hivatott országgyűlést is november 19.-re, Szent Erzsébet névünnepeére, hívta össze. Midőn pedig a szerencsétlenül végződött 1866-iki porosz osztrák hadjáratban a német hadsereg előcsapatai egész a pozsonyi Zerge hegyig hatoltak, Deák Ferenc érezve azt, hogy gondolata ebben találkozik a csá-

szárné vágyaival, azt indítványozta, hogy a veszélyben forgó császárvárosból esetleg távozásra kényszerülő Felsőszászországnak és a 10 éves Rezső trónörökösnek Magyarország nyújtson oltalmat és a nemzet, mely ösztönszerűleg szintén megsejtette, hogy a királyné mennyire önzetlenül igyekszik elsimitani a fennálló ellentéteket, maga vette őket védelmébe. A haza bölcsének szavára és Magyarország meggyőződéséből fakadó rokonszenve folytán azután annyi rajongás fogadta a jövő magyar királynét, mint annak idején a későbbi II. Józsefet, karjain hordozó Mária Teréziát Pozsonyban a „*Moriamur pro rege nostro*“ világhírűvé vált eseményekor. S Erzsébet királyné ezt a szeretetet és ragaszkodást nemcsak azzal viszonzta, hogy egy év múlva a koronázáskor a hódolat jeleként neki is felajánlott ötven ezer darab aranyat a honvédeknek adományozta, hanem ettől kezdve a nemzet minden öröméből és bánatából mindig elsőnek vette ki részét. A magyarság iránti szeretete sírig kísérte minden lépését és többé nem halványult el soha. Ez a szeretet késztette még évtizedek múltán is arra, hogy II. Vilmos német császár történeti nevezetességű magyarországi látogatása alkalmával sürgönyileg fejezze ki köszönetét az akkor hatalma tetőpontján állott uralkodónak, aki a budai királyi palotában elmondott emlékezetes pohárköszöntőjében utalt a magyarság nagy történeti hivatására.

Erzsébet királyné azonban nemcsak, mint a magyar uralkodó hitvese kívánt hozzáférközni a magyar nép lelkéhez, hanem vonzotta őt a nemzet lovagias gondolkodása, heroikus tettektől duzzadó múltja, férfias önérzete és király hűsége, sőt talán titokban a Habsburg-ház megerősítésének vágya is. Mintha csak érezte volna, hogy igazi ragaszkodás, szeretet és hűség csak a magyar népben van meg, ellenben Ausztria a széthuzó nemzetiségek konglomerátuma komoly pillanatokban nem fog megbízhatónak mutatkozni. Hogy Magyarországon mindig otthonosnak érezte magát, mert látta, hogy nem mesterkélta hódolat, hanem őszinte szeretet övezi, arról életének számos epizódja és szűkebb környezete előtt tett kijelentései tanuskodnak.

Nagy szive és a nemzet odaadása könnyen találtak tehát egymásra és amint a sors pörölycsapásai egyre jobban ösz-

szezúzták lelkét, úgy növekedett vele szemben az ország hálája és szeretete is. A megértés a nemzet géniuszának s a királyné lelkének összeolvadó harmoniájában egyre tökéletesebbé vált. Erzsébet királyné, mint az ó-görög mythosz Demeterje menekült fájdalmában egyik helyről a másikra, de bármennyire tépte is a mardosó gyötrelem, soha sem feledkezett meg arról, hogy a szenvedőknek vigaszt, az inségeseknek támogatást nyújtson és hogy királynői méltóságából kifolyólag akkor is részt kell vennie a nemzet örömeiben, ha különben vérző szive az Achilleion kertjének sötét ciprus lombjai alá vonzotta, hogy Hellasz örök kék ege alatt keressen nagy bánatára enyhületet és vigasztalást.

Emlékezem, hogy mint budapesti egyetemi hallgató 1896-iki milléniumi kiállítás alkalmával magam is az Andrássy-úton vártam az utca két oldalán sorakozó tömeg sorában, hogy megpillanthassam a megnyitási ünnepélyre robogó királyi párt. Ekkor volt alkalmam életemben először és utoljára látni a király jobbján fekete csipkével áttört magyar ruhában ülő királyné nemes alakját. Az akkor közel 60 éves Felső Asszony félig fekete legyezővel takarta el arcát, de látszott rajta, hogy a 7 év előtt lefolyt mayerlingi tragédia fájdalmának töre még ott volt anyai szívében s fájó sebe még mindig nem gyógyult be. A korona reá nézve tövisszorosító is volt, mert míg más anya szabadon önthette könnyeit, neki nem lehetett felednie, hogy egy hatalmas monarchia uralkodójának hitves társa, kinek királyné gyanánt kell viselkednie érzelmei felett való uralkodásában is. Joggal mondta róla egyik egyháznagyunk (Bende Imre nyitrai püspök), hogy aki anyai szívének nagy fájdalmai közt is oly bensőleg tudta szeretni népét, annak minden örömeiben, bánatában oly élénken vett részt, az igazi királyné, kit a nemzet méltán soroz legnagyobbjai közé.

Erzsébet királyné a nő legszebb hivatását a szenvedések enyhítésében látta és ezért joggal illet rá a csupa szív jelző. Ezt a szívet könnyű volt az orvgyilkos törének eltalálni, mondja Ábrányi Kornél, mert egész lénye az volt. A nemzet védőangyalát, nemtőjét látta benne, kinek jósága tündöklőbb volt, mint a fején viselt királyi korona, vagy a legragyogóbb diadém fénye s midőn 1876-ban a haza nagy bölcsének,

Deák Ferencnek ravatalánál megjelenve a letett koszorúkra könnyecseppek hulltak szemeiből, ezek a magyar nemzet évszázados keserűségét is elmosták, mert őszinte békét teremtettek az abszolutizmus hatását még mindig érző nemzet és királya között. Ezek a könnyek a szeretet izzó napjának sugarában megtörve, mint szivárvány hidalták át azt az ürt, melyet a Habsburg-ház egyes tagjainak tévedése és a nemzet lelkének át nem értése négy évszázad alatt teremtettek az uralkodó és alattvalói közt s amelynek sötétlő örvényében a királyi korona már-már menthetetlenül alázuhanni látszott.

Ebből magyarázható ki az, hogy amikor ezeket az ellentéteket a rokonszenv, majd rajongó szeretet váltotta fel Erzsébet királyné a magyar nép szívében olyan helyet foglalt el, mely nemzetünk történetében szinte páratlan, sőt nyugodtan állíthatjuk, hogy azoknak a királynőknek sorában, kik a honfoglalás óta a magyar trónon ültek, sőt a nagy magyar asszonyoknak a Szilágyi Erzsébetek, Kanizsay Dorottyaék és Dobó Katicák között sincs olyan, aki Erzsébet királynénál nagyobb népszerűségnek örvendene.

Ha átlapozgatjuk azokat az újságcikkeket, melyek a genfi merénylet után egy emberöltővel ezelőtt a magyar sajtóban napvilágot láttak, elemi erővel ragadja meg lelkünket az az őszinte ragaszkodás, mely belőlük kiárad. És ez az őszinte ragaszkodás nem volt szórványos jelenség, azt a magyar nemzet összessége érezte. Valóra vált az a jóslat, hogy csak a késői utódok fogják igazán értékelni azt, hogy Erzsébet királynénk mennyire szerette a magyarokat és második hazáját, Magyarországot, mely valamikor II. Endre király leányát, Szent Erzsébetet adta a németeknek, hogy évszázadok mulva cserébe kapja helyette Wittelsbach Erzsébetet. A törvényhozás kétségtelenül az egész nemzet egyhangú véleményét fejezte ki, midőn az 1898. XXX. t.-c. szavai szerint: „Hőn szeretett dicsőült Erzsébet királynénak, a haza jótévő nemtőjének, a nemzet hálájával és kegyeletével őrzött áldott emlékét“ iktatta törvénybe.

A nemzet hódolatát egyébként nemcsak Erzsébet királyné halála után, hanem már életében is több ízben kifejezésre juttatta, így egyebek közt főkép a koronázás 25-ik

évfordulóján és az ezredéves ünnepek alkalmával. Mindkét ízben kicsendül az akkor elhangzott beszédekből az a meggyőződés, hogy a nemzet az 1848. évi szabadságharcot követő idők zivatarjának lecsendülésében oroszánrészt tulajdonított a királynőnek, aki ritka tapintattal tudta a király és a nemzetközi ellentéteket elsimítani s ezáltal a nyugodt kulturális fejlődés akadályait elhárítani.

A viharos tengerre a hajósok olajat öntenek, hogy a zajongó hullámokat lecsillapítsák, de a szétáradó olaj csak rövid ideig képes a habok pokoli táncát megállítani, ellenben Erzsébet királyné szelid lénye, gyöngédsége és tapintata olyan hatást váltott ki, mint a vihar után a felhőkből előbukkanó nap, melynek sugarai titokzatos erejükkal állandóan tükörsímára varázsolják a kavargó tengert. Rudolf trónörökös halála után maga Ferenc József a következőleg nyilatkozik nejről, midőn a Főrendek küldöttségét fogadta: „Csakis a Mindenhatóban vetett bizalmam, imádott hitvesem, a királyné részéről tapasztalt erős támaszom és népeim szives és valóban megható részvéte által találtam vigaszt és új erőt fejedelmi kötelmeim teljesítésére.“ Hasonlókép emlékezett meg róla az osztrák képviselőház küldöttsége előtt is a következő szavakban: „Nem adhatok eléggé hálát az égnek, hogy ilyen élettárrsal ajándékozott meg. Hirdessék ezt és juttassák el minél szélesebb körbe.“

Christomános Konstantin írja naplójában, hogy a királyné jóformán sohasem nevetett, mert szerinte az élet valami misztikus szomorúsággal van tele, mióta az ember a paradicsomot elvesztette és minden, ami körül veszi, a mulandóságra emlékezteti. Ha elgondoljuk, jegyezte meg egy ízben Korfu szigetén tengerparti útja közben nyíló virágok mellett sétálva, hogy azok közül, akik kortársaink, egy évszázad elmúltával senki sem lesz többé életben, míg ellenben ezek a virágok amelyeket itt látunk, akkor is virítani fognak és a tenger örök hullámai akkor is épúgy fogják végig simogatni a fővényt habtarajukkal, mint ma, be kell látnunk kicsinységünket, mert mi sem vagyunk egyebek, mint egy nyíló virág, vagy egy tovasiető hullám. De mégis örökké élünk a tömegben, melyben az egyesek halálát és születését épúgy nem lehet észrevenni, mint a völgyben az egyes virág

fakadását és elhervadását, vagy egy hullám keletkezését és megszűnését.

Erzsébet királyné eltávozott az élők sorából s csupán emléke maradt meg, de az ott él milliók szívében s élni fog örökké a nemzet kegyeletében. Sőt nőttön fog nőni tiszta fénye és mentől inkább eltávolodunk attól a kortól, mely tanuja volt tragikus életének, annál nagyobbá válik eszményé finomult alakja. Egyetemünk nemcsak kötelességszerűleg teszi le tehát évről-évre névünnepének évfordulóján a kegyeletes megemlékezés illatos virágait, hanem meggyőződésből is, mert át van hatva annak tudatától, hogy Erzsébet királyné kultuszának ápolásával jogosan hódol egy nemes történeti alak személyisége előtt is, aki sokkal hozzájárult ahhoz, hogy Magyarország a kulturnemzetek sorában azt az előkelő helyet foglalja el, melyre letiportatásunk ellenére is mindig büszkék leszünk és aki mint egy második D'Arc Johanna a nemzet legnehezebb napjaiban vezette országát egy jobb jövő útjaira és tette számára lehetővé a nyugodt és békés fejlődést.

Egyetemünk Tanácsának még Pozsonyban hozott határozata értelmében, a midőn Szent Erzsébet napját a királyné emlékének szenteljük, egyben ebből az alkalomból az egyetem egyik ujjonnan kinevezett tanára székfoglaló gyanánt egy tudományos értekezését is elő adja. A választás a folyó évben Dr. Albrich Konrád kartársunkra esett, aki a szemeszter köréből vett dolgozatát fogja mai közgyűlésünkön előadni. Felkérem tehát ő méltóságát előadásának megtartására.

DR. ALBRICH KONRÁD

EGYETEMI NY. R. TANÁR

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉSE:

„A SZEM GÜMŐKÓRJA“.

A szem gümőkórja.

Sokan vannak, akik még ma is csodálkozva hallanak a szem gümőkórjáról és a beteg sokszor kételkedve fogadja azt a felvilágosítást, hogy a hirtelen fellépett látászavara vagy ideiglenes megvakulása, vagy az évekig elhuzódó és minduntalan kiujuló szivárványhártyagyulladásában kapcsolatban lehet egy régen lezajlott jelentéktelen tüdőcsúcsshuruttal, mert hiszen teljesen egészségesnek hiszi és érzi magát. De nem oly régen még az orvosok is ezen a véleményen voltak.

Alig 50 évvel ezelőtt csak azt a szemgyulladást ismerték el gümőkórosnak, amelyet félreismerni jóformán nem is lehetett, mert a tuberkulotikus burjánzás, amely a szemgolyó szöveteit széteső sarjszövétté alakította át, minden tekintetben megfelelt annak, amit a rosszindulatú tuberkulotikus gyulladásról tudtunk. 50 év azonban hosszú idő az orvosi tudományban. Felfogásunk a szem gümőkórjáról főleg Michel és munkatársainak befolyása alatt azóta tökéletesen átalakult. Ma már tudjuk, hogy a gyulladáshoz vezető szem-bajok aránylag leggyakoribb rejtett oka a gümőkór. Hogy a pécsi és a környéki viszonyokat megvilágító pontos adatokat nyerjünk, három különböző tetszésszerűn napon megállapítottuk a pécsi egyetemi szemklinikán fekvő azon szem-betegek számát, akiknél a szem-baj alapja a tuberkulózis volt. Az eredmény a következő:

245 beteg közül 20.8%-nak volt gümőkóros eredetű a szem-baja. Ha a szürke hályogos és sérüléshöz köthető szem-beteget leszámítjuk, mint nem gyulladáshoz köthető szem-bajokat, már 28-ra emelkedik a % száma. De ehhez még a trachomás betegek legalább 20 %-a társul, akik ugyanis a trachomán kívül lym-

tikus szemgyulladásban is szenvedtek. Így a gümőkóros betegek arányszáma már 36.4-re emelkedik. Ha pedig csak az irridocyclitist vesszük külön figyelembe, azt látjuk, hogy az esetek 53%-ában, vagyis több mint felében gümőkór volt a gyulladás alapja.

Már ebből a néhány adatból is kitűnik a gümőkór óriási jelentősége a szem kórtanában, de nem szabad elfelejtenünk, hogy csak a súlyosabb esetek kerülnek a klinikára, sokan járó betegek és nem is szerepelnek ebben az összeállításban. Világos, hogy ez a tény gyakorlatilag is rendkívül fontos, mert valamely szembaj természetesen csak akkor kezelhető céltudatosan, ha az eredetét ismerjük.

Ha választ keresve arra a kérdésre, hogy miért nem ismerték fel azelőtt a tuberkulotikus szembajt, sorra vesszük a gümőkóros szembajokat, azonnal felmerül a kórtani problémák nagy száma és nagyon nehéz olyan általános szempontokat találni, amelyek kielégítő módon megmagyaráznák vagy csak összefoglalnák is a kérdéses pontokat.

Az idő rövideje miatt sajnos szó sem lehet arról, hogy részletesen kitérjek ezen problémák lényegére és jelentőségére, inkább csak nagy vonásokban rajzolhatom a kutatás irányait.

Ha már tudjuk, hogy a szembajok igen tekintélyes százaléka gümőkóros eredetű, azt kellene várnunk, hogy a tüdőbajosok gyakran szenvednek szembajban.

Ezzel azonban ellenkezik a klinikai tapasztalat: tüdőbetegeknél csak kivételesen találunk hasonló eredetű szembajt, sőt azt látjuk, hogy a tuberkulózisnak az a rosszindulatú, terjedő, beolvadó alakja, amely a súlyos tüdőtuberkulosiszt jellemzi, a szemben rendkívül ritka, hiszen ez volt az oka annak, hogy a szemtuberkulosiszt azelőtt oly ritka betegségnek tartották.

Megállapíthatjuk tehát, hogy éppen a súlyos tüdőtuberkulosis kevésbé alkalmas szembelei áttételek okozására.

Ezt a sajátságos tapasztalatot azonban meg is fordíthatjuk. Európában az u. n. skrophulotikus szemgyulladás a leggyakoribb szembaj. Különböző alakban lép föl, csaknem kizárólag gyermekeknél. A körülírt góccok, amelyek a kötőhártyán, vagy a szaruhártyán keletkeznek, aránylag rövid

idő alatt gyógyulnak, a phlyktaena pl. 1—2 hét alatt nyomtalanul eltűnik.

Ez ellenkezik a gümőkórról való felfogásunkkal, legalább is a régebbi felfogással.

A *kötőhártya* gümőkórját, amely a szaruhártyára és a szemhéjra is átterjedhet, jól ismerjük. Szürkés széteső csomók, kakastarélyszerű burjánzások, de főleg jellegzetes, lassan, de rendkívül szívósan terjedő és igen nehezen befolyásolható fekélyek ezek, amelyek megjelenésükben és lefolyásukban semmiben sem emlékeztetnek a lymphatikus szemgyulladásra, szövetséleg megfelelnek a gümőkórnak és állatokra minden nehézség nélkül átolthatók.

A lymphatikus szemgyulladás nem oltható át, szövetséleg eltér a szokásos gümőkóros elváltozásoktól és nem megy át sohasem a kötőhártya vagy szaruhártya gümőkórjába a fenti értelemben. Diagnostikai nehézségek a lymphatikus kerato-conjunktivitis és a kötőhártya gümőkórja között valóban sohasem adódnak.

A sclera valódi gümőkórja, amely igen ritka, szintén teljesen elüt a lymphatikus szemgyulladástól. Az egyik alakja az u. n. nekrotizáló phlyktaena, amikor a phlyktaenára emlékeztető csomó helyén a sclera szövetére terjedő mély progressiv jellegű nekrosis támad, a másik a kezdettől fogva a sclera szövetében támadó többnyire szintén széteső csomó.

Mégis bizonyosan tudjuk, hogy a lymphatikus szemgyulladás alapja a gümőkór. Emellett szól a positiv Pirquet f. proba, továbbá az a körülmény, hogy bizonyos gümőkóros tünetek kiegészíthetik a képet (lichen skrophulosorum, tuberkulidek, gümős lymphomák, spina ventosa). De igen sokszor hiába keresünk ezeknél a gyermekeknél tüdőbajt, csak a Röntgenvizsgálat deríti ki, hogy a tüdőhilus mirigyei mérsékelten duzzadtak. Innen kerülnek a toxinok a vérbe, talán olykor elhalt, vagy kevésbé életképes bacillusok is.

A gyulladás sajátos jellege, a hirtelen fellépés, a gyors beolvadás és gyógyulás még egy másik tényezőnek a szerepét követeli, amelyet a szövetek reaktioképességében kell keresnünk: a szervezet túlérzékeny a tuberkulinnal szemben.

Ezt a klinikai tapasztalat is megerősíti. A lymphatikus szemgyulladás pl. hirtelen meggyógyul, ha a gyermek kanya-

róba esik s ha ilyenkor a bőr allergiáját megvizsgáljuk, kiderül, hogy az akár az ezred részére is csökkent lehet. (Köllner). Ugyanezt más eszközökkel is elérhetjük. A tuberkulinaera első idejében, amikor a szerzők igen nagy tuberkulin adagokat alkalmaztak, egy-két injekcióval „meggyógyították” a lymphatikus szemgyulladást, sokszor a beteg nagy kárára, mert a nagymennyiségű mérég, amely a túlérzékenység csökkenését az ellentestek lefoglalása révén érte el, éppen e miatt kiszolgáltatta a szervezetet a fertőzésnek, amely a rejtett gócokban lappangott. Az immunitási viszonyoknak ezen súlyos elhanyagolása nem egy esetben az eredeti góc végzetes rohamos terjedését okozta. Ma a túlérzékenység csökkenését óvatos deszenzibilizáló eljárásokkal (tejinjekciók) próbáljuk elérni, sokszor kitűnő eredménnyel.

Állatkísérletben is sikerült mesterségesen létre hozott túlérzékenység alapján phlyktaenákat előidézni különböző toxinokkal, fermentumokkal stb. (Shin-ichi-Funaishi és mások) tehát nem csak tuberkulotikus alapon.

Az embernél azonban — legalább Európában a túlérzékenység ezekben az esetekben kétségtelenül csaknem mindig tuberkulotoxikus eredetű. De közre játszik még egy másik tényező is: az exsudatív diathesis és ez az u. n. skrophulosis egyik feltétele. Csak rá kell néznünk ezekre a sápadt többnyire puffadt arcu, duzzadt ajku ekcemás, náthás gyermekekre, hogy ezt az alkati hibát felismerjük. A szervezet tehát az exsudatív diathesis folytán amúgy is hajlamos különböző kiütésekre, hurutokra, adenoid burjánzásokra és érthető, hogy a tuberkulotikus termékek a szövetekben, amelyek amúgy is túlérzékenyek ezekkel a termékekkel szemben könnyen válhatnak ki gyulladást. Hiba volna azonban az egész kórképet tisztán ezekkel a belső folyamatokkal megmagyarázni. Rendkívül fontosak azok a külső körülmények is, amelyek az egyik vagy másik tényezőt súlyosbítják vagy újabb külső ingert képviselnek: a sötét, nedves lakás, a célszerűtlen táplálkozás, a bőrápolás hiánya stb. A skrophulosis súlyosabb alakjait valóban csak elhanyagolt gyermekeknél látjuk. Viszont természetes, hogy a betegségnek el kell mulnia az említett alaptényezők megszűnésével: a tuberkulotikus túlérzékenység és az exsudatív diathesis csökken az évek

folyamán és valóban azt látjuk, hogy a szemgyulladás, amely sokszor a szakadatlan kiujulások miatt a beteg egész gyermekkorát elkeserítette, lassanként megszűnik. Igaz, hogy a látás közben sokszor nagyon megromlik, mert a gyulladás a szaruhártyán hegeket hagy vissza, foltokat, amelyek a beteg egész életén át elárulják a lezajlott szembajt.

És itt visszatérünk az említett problémákra. Ha t. i. ezen szaruhártya foltokat tüdőbetegeknél keressük pl. tüdőgyógyhelyen, ahol tehát sok komoly tüdőtuberkulosist látunk egyszerre, kiderül, hogy egyáltalában nem, vagy csak kivételesen találjuk őket. Más szóval a fertőzésnek az az alakja, amely már a fiatal gyermekkorban túlérzékenységet okoz és lappangva évekig elhúzódik, meg védi a szervezetet bizonyos fokig a súlyosabb tuberkulosis ellen. De még tovább mehetünk, ezeknél a betegeknél később a szemben sem fejlődnek ki komolyabb gümőkóros gyulladások. Ezt bizonyosan tudjuk, mert hiszen száz és száz tuberkulotikus súlyos iridocyclitist látunk, de sohasem találjuk meg a lezajlott skrophulotikus gyulladás nyomait ezeknél a betegeknél.

Világos a kórkép a kötőhártya, cornea, és a sclera valódi tuberkulosisa esetében és a fenti meggondolás alapján megközelíthetjük a lymphatikus szemgyulladás keletkezési módját is, sokkal nehezebb már az episcleritis és scleritis kórtani besorozása, amely a mai felfogásunk szerint az esetek tekintélyes részében szintén gümőkóros eredetű, bár a szervi lelet ép oly kevésbé bizonyító, mint az eddig említett kórformáknál. Az episcleritis és scleritis ugyanis szintén többé-kevésbbé körülírt góciókban mutatkozik, szintén sokszor kiujul, de idült lefolyású és a góciók sohasem esnek szét.

Itt az immunitási viszonyokon kívül talán még két tényezőre gondolhatnánk, amelyek a gyulladás jellegét befolyásolhatják. Először is arra, hogy a sclera, a Tenontok klinikailag bizonyos értelemben rokonságot mutat az ízületekkel, (rheumas tenonitis), amelyekről tudjuk, hogy gyakrabban és teljesen atipusos alakban betegedhetnek meg gümőkórban, mint azt eddig hittük, (rheumatoidok) másodszer elképzelhető, hogy a szövet sajátossága, amely fejlődéstanilag közelebb áll az uveához, is szerepet játszik, hiszen tudjuk, hogy azok a gyulladások, amelyek eredetileg a tunica fibrosa mé-

lyebb rétegeiben indulnak meg, általában nem okoznak szövet szétesést, fekélyképződést (keratitis parenchymatosa). Így érthető, hogy a gümőkóros keratitis parenchymatosa, amely sokkal ritkább, mint a lueses, szintén induratív, hegesedő, nem széteső jellegű és többnyire súlyos iridocyvlitis tuberculosával jár.

A serdülés korában, amikor a skrophulotikus szemgyulladás már csak ritkábban észlelhető, igen sajátságos gümőkóros bántalmak léphetnek fel a szemén, melyek jelentőségét a gümőkór kórtanában általában még nem méltatják eléggé. A beteg, aki egyébként többnyire teljesen egészségesnek érzi magát, arról panaszodik, hogy a látása hirtelen elborult vagy teljesen elveszett az egyik szemén. A vizsgálatnál kiderül, hogy az üvegtestben friss vér van, amely többnyire aránylag gyorsan felszívódik, de később — csaknem minden esetben — ismételten újra megjelenik, úgy hogy a látás végeredményben ez által vagy szövődmények által sok esetben mégis nagyon megromlik. Axenfeld és Fleischer bizonyították be, hogy ez az úgynevezett fiatalkorú kiujuló üvegtesti vérzés gümőkóros eredetű, mert az ideghártya véreinek falában első sorban a kisebb vénákban megjelenő apró gümős góccok által keletkezik.

Ennél a bajnál is megtaláljuk azt a sajátságos vonást, hogy a kiujulások mindig ugyanabban a szövetben, a vénák falában mutatkoznak és hogy a betegnél alig találunk a szervezetben egyebütt gümőkórt. A szerzőknek egy része (Meller) ezt a sajátságos kórképet azzal a feltevéssel akarta megmagyarázni, hogy a bacillusok először az choriodea széli részein telepednek meg és a góccok helyén, ahol az érhártya összeforr a retinával lépnek át a retinába és a szövetnedv áramlását követve jutnak a retinavénák falába.

Ezt a feltevést azonban el kell ejtenünk, mert a szöveti vizsgálatok azt bizonyítják, hogy a sugártest, illetve az érhártya ezekben az esetekben teljesen ép lehet. Szemben állunk tehát azzal a ténnyel, hogy a vérbe jutó bacillusok ismételten kizárólag a retinavénák falaiban telepednek le még pedig minden bizonnyal oly módon, hogy a hajszálereken lépnek ki, anélkül, hogy itt tüneteket okoznának és a perivascularis nyirokerek mentén kerülnek a vena falába.

A következő csoportra, az érhártya elszórt gümőkórjára jellemző, hogy éveken és évtizedeken át újabb és újabb gümős góccok keletkeznek az érhártya szövetében, de a szem egyéb részein nem, sem máshol a szervezetben. A lefolyás már ezért is jóindulatúnak mondható, de maga a helyi folyamat is az. Igaz ugyan, hogy a góccok helyén nem csak az érhártya, hanem a retina is elpusztul, tehát látótér kiesések, scotomák, keletkeznek, de az egyes góccok nem beolvadó, terjedő jellegűek, hanem indurativ, hegesedők és a látásélesség bámulatosan jó mindaddig, amíg a macula lutea tájéka meg nem betegszik, ha csak sűrűbb üvegtesti homályok nem jelentkeznek.

Az uvea szövete egyébként aránylag a leggyakrabban betegszik meg gümőkórban, ami kétségtelenül a vérrendszer sűrűségével van kapcsolatban. Ebben az egy szövetben a gümőkórnak minden elképzelhető alakját megtalálhatjuk. Nagy hiba volna tehát abba a régi tévedésbe esni, hogy az iridocyclitis csak akkor lehet tuberkulotikus eredetű, ha csomóképződéssel jár és roncsoló természetű. A legenyhébb megnyilvánulások azok az üveges, áttetsző apró csomók az irisben, amelyeket csak akkor találunk, ha corneamikroskóppal külön keressük, mert reakciót egyáltalában nem okoznak és órák vagy napok alatt nyomtalanul eltűnnek. Hasonló csomókat olykor a kötőhártyán is láthatunk. Kórtanilag valószínűleg tuberkulideknek felelnek meg. Az iridocyclitis leggyakoribb és ezért legfontosabb alakja az idült, évekil elhuzódó és kiújuló, illetve fellobbanó gyulladás, amely klinikailag sokszor csak ilyen lefolyás által jellegzetes. A törőközegek fokozódó borussága miatt (praecipitatumok, oclusiók) a látás nagyon károsodik, sőt teljesen tönkre is mehet. Az iridocyclitis ezen alakja abban az értelemben, hogy a klinikai kórkép azonnal megengedné a tuberkulotikus eredet megállapítását, nem jellemző, de azzá válik akkor, ha a szaruhártya hátsó felületén vastag szalonnás praecipitatumok jelennek meg, amelyek szövetileg apró gümőknek felelhetnek meg (Brückner). Még kevésbé jellemzők azok a már ritkább esetek, amelyeknél az iritis sok izzadmánnyal akutan indul meg. Többnyire ilyenkor is idült a lefolyás, gyakori a kiújulás. Könnyű az iridocyclitis gümő-

kóros eredetének felismerése, ha gümők támadnak az iris szövetében. Különböző nagyságú, olykor csak mikroskóppal felismerhető szürkés csomók, amelyek sokszor a pupilla szélén ülnek, de lehetnek bárhol az iris szövetében, nem eze-tek és az iris felületes rétegét felemelik.

A legsúlyosabb csoportba tartozó, de lefolyása által különálló kórkép az uvea konglomerált gümőkórja, amely az érhártyán vagy az irisen léphet fel, és az utóbbi esetben pontosan megfigyelhető, míg a choriodea tuberkulotikus burjánzását az üvegtesti homályok többé-kevésbé takarják. A konglomerált tuberkuloma egy vagy több csomóból indul ki, rohamosan terjed és a rosszindulatu daganat módjára megtámadja és elpusztítja a szomszédos szöveteket, a szemgolyó falát, sőt a szemgolyón kívül is okozhat fungózus széteső tömegeket. Ha a látó ideg közelében fejlődik, ennek mentén fel haladva tuberkulotikus meningitishez vezethet.

Nem egészen bizonyos, vajjon mindig gümőkóros eredetű-e a cyclitis azon alakja, amelyet a régebbi szerzők iritis serosa névvel jelöltek, amikor a gyulladás tünetei külsőleg teljesen hiányozhatnak annak ellenére, hogy a folyamat évtizedekig elhúzódik és a vizsgálatnál sokszor csak azt látjuk, hogy az iris színe a szövet sorvadása folytán a beteg szemben lassan világosabbá válik (heterochromia iridum), és a szaruhártya hátsó felületén apró, száraz praecipitatumok jelentkeznek. Később a lencse is megszürkül. (Katarakta in oculo coerulea).

Az uvea gümőkórjának változatos képét kiegészíti a rendkívül ritka panophthalmitis tuberkulosa, amelynél a leghevesebb, a panophthalmitist utánzó gyulladás okául a gümőkór bacillusát találták.

Az uvea gümőkórja tehát rendkívül sokféleképp mutatkozhatik. Általában — főleg az elhúzódó folyamatoknál — többnyire hiába kérjük a belgyógyászt, hogy állapítsa meg a fertőzés gócpontját, ahonnan a bacillusok minduntalan a vérbe kerülnek, a tüdő csaknem mindig egészségesnek bizonyul, vagy csak jelentéktelen elváltozásokat mutat. Még a miliáris gümőkórban is, amikor tehát a bacillusok elárasztják az egész szervezetet, sajátos viszonyokat találunk a szemben: csaknem kizárólag az érhártyában keletkeznek a gócek, még

az uvea többi részein sem, bár ezek ugyanahhoz az érrendszerhez tartoznak.

Ez a rövid áttekintés, amely csak a feltűnőbb kórképekre vonatkozhatik, bizonyos közös vonásokat tüntet fel, amelyek közül főleg hármat kell kiemelnem: az egyik az, hogy a gümőkór, amely bár a szemnek úgyszólván minden részét megtámadhatja, ha valamelyik szövetében egyszer már jelentkezett, akkor a kiújulások is mindig ugyanabban a szövetben észlelhetők, mintha azok a helyek, ahol a bacillusok és a szervezet között már egyszer harc folyt, vonzanák és lerögzítenék a vérbe kerülő bacillusokat, vagy toxinokat. Ez a törvényszerűség annyira specifikus, hogy pl. a skrophulosisos szemgyulladásnál is a kiújulások sokszor évekig csak a kötőhártyában mutatkoznak, ha azonban a szaruhártya is megbetegedett, akkor attól kezdve az újabb góccok is a szaruhártyán támadnak. A másik közös vonás az a klinikai tapasztalat, hogy a gümőkóros fertőzésnek az a módja, amely a tüdő hilus mirigyeiben érvényesül és innen a szemben okoz elhuzódó és kiújuló gyulladásokat nem vagy csak kivételesen vezet komolyabb tüdő- vagy csonttuberkulosishoz. Sőt azt mondhatjuk, hogy ez a fertőzés egyenesen védi a szervezetet a komolyabb gümőkór ellen.

A harmadik feltűnő jelenség az, hogy az ily módon csoportosítható gümőkór a szemre vonatkozóan nagyjában bizonyos életkorhoz van kötve. A skrophulotikus szemgyulladás a gyermekkor betegsége és megszűnik a pubertás idejében.

Az ifju korban találkozunk a kiújuló üvegtesti vérzéssel és az érhártya elszórt gümőkórja és sokszor az iridicyclitis is ebben a korban kezdődik, de azután sokáig elhuzódik. A rosszindulatú roncsoló tuberkulomák szintén a gyermekkorban észlelhetők.

Mindennek kétségtelenül mélyebb elvi jelentőségű van és valamivel közelebb jutunk a megoldáshoz, ha a mellékkörülmenyeket, kísérő tüneteket és a szervezet immunitási viszonyait is tekintetbe vesszük. Itt első sorban Ranke rendkívül szellemes fejtegetéseire kell gondolnunk, amelyek annak ellenére, hogy elméleti és gyakorlati nehézségek merültek fel ellenük, mégis kitűnő kiinduló pontnak és munkatervnek

bizonyultak. Ranke elméletének lényege az, hogy a gümőkóros folyamatok jellege a góc helyén az immunitási viszonyoktól függ. Ha a szervezet először érintkezik a bacillusokkal, még nem rendelkezik védő anyagokkal és a szövetek a góc helyén a nem specifikus védőberendezésekre vannak utalva. Ide tartozik a sejtes beszűrődés, a sarjszövet képződés és a beteg szövet szétesése.

Messze vezetne, ezekre a szöveti folyamatokra részletesen kitérni, csak arra óhajtok utalni, hogy több kísérlet sorozatban igyekeztünk megállapítani azokat a tényezőket, amelyek a szövetreaktiót befolyásolják és a gyógyulást elősegítik és arra az eredményre jutottunk, hogy a reticulo-endothelialis rendszerhez tartozó sejteknek igen fontos szerep jut.

Később a vérben keringő toxinok hatása alatt szaporodnak a specifikus ellenanyagok is, amelyek most már a bármilyen módon a nedvekbe vagy a szövetekbe jutó tuberkulotikus termékekre, másképp reagálnak: mert a szervezet túlérzékenyvé vált a tuberkulinnal szemben. Ebben a szakban a góc helyén hirtelen izzadmánydús reakciót, gyors beolvadást kell várnunk. Végül az évek folyamán túlsúlyba kerülnek a védő erők a fertőzéssel szemben, és a rejtett gócból a vérbe kerülő bacillusok vagy azonnal elhalnak és holtan vagy kevésbé életképes alakban érkeznek a szövetekbe, vagy ott halnak el, de már nem képesek terjedő gyulladás létesítésére.

Természetes, hogy ezenkívül még egy egész sereg belső és külső tényezőt is tekintetbe kell vennünk: a fertőzés megnyiségét, a fertőző törzs virulentiáját, a beteg alkatát, korát és reakcióképességét általában, az idegrendszerét, táplálkozását és külső körülményeket.

Ha már most megpróbáljuk ezeket az elveket a szem gümőkórjára vonatkoztatni, azt látjuk, hogy mindent tekintetbe véve, valóban minden kórformának megfelelő folyamatokat ismerünk a szemben is. Az első szakba pl. amikor a szervezet ellenálló képessége még nem alakult ki, tartoznának azok a rossz indulatú gümőkóros burjánzások, amelyek fiatal egyéneknél fellépve a szemet többnyire rohamosan tönkre teszik. A tuberkulotikus allergiának felelnének meg a skrophulotikus gyulladások. Végül ismerünk pl. az irisben

csomókat, mint említettem a köthártyában is, amelyeket csak akkor találunk meg, ha corneamikroskoppal keressük, mert reakciót egyáltalában nem okoznak és gyorsan és nyomtalanul eltűnnek.

Arról azonban szó sem lehet, hogy a szem gümőkórjának minden alakját ebbe a rendszerbe préseljük. Ennél a kísérletnél csakhamar megakadunk. De ez természetes is. Hiszen élő szervezetről van szó, amelyre egy másik élő lény a bacillus hat. A kölcsönös hatás nem történik vegyi reakció módjára, hanem számtalan belső és külső tényezőnek is van befolyása. Gondoljunk csak vissza a skrophulotikus szemgyulladásra, amelyről megállapítottuk, hogy a fertőzés, az allergia, az exsudatív diathesis és a beteg alkata, továbbá a külső körülmények egész sora befolyásolja a kórkép keletkezését és kialakulását.

De kétségtelen, hogy igen értékes támpontokat nyertünk ebből az elgondolásból pl. a specifikus kezelésre vonatkozóan. Természetes, hogy a szem gümőkórja ugyanazt az általános kezelést igényeli, mint a tüdőgümőkór. Ezenkívül azonban éppen a szemészeti gümőkórnál haszonnal alkalmazzuk a specifikus kezelést is, a tuberkulin kúrát.

A tuberkulin-kúra alkalmazhatóságára és technikájára vonatkozóan pedig a Ranke-elmélet elvei megbízható támpontokat nyújtanak. Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy nagyjában ma már ismerjük a szem gümőkórjának különböző klinikai alakjait, számos támpontunk van, amelyek világot vetnek a kórképek lényegére és keletkezési módjára, de még több probléma maradt, melyeknek megoldása csak a rokonszakokkal (belgyógyászat, gyermekgyógyászat, immunitástan, kórtan) való szoros kapcsolat mellett remélhető.

